

*Documentary Heritage
Документално богатство*

НЕИЗВЕСТЕН ДОСЕГА ПОРТРЕТ НА АПОСТОЛА В ОСМАНСКИЯ АРХИВ В ИСТАНБУЛ

Дора Чаушева, Виктор Комбов

Национален музей „Васил Левски“ – Карлово

Резюме. Тази статия представя снимка на Васил Левски, открита в Османския архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция (Истанбул) през октомври 2018 г. Нейното наличие в този архив заедно с други документи на революционната организация, както и текстът на гърба на османотурски доказват, че това е фотографският портрет на Апостола, по който той е издирван. Така общият брой на снимките на Васил Левски става осем.

Keywords: Vasil Levski; photo; documents; Istanbul; revolutionary organization

Със сигурност установените от специалистите фотографски портрети на Васил Левски са седем. Те са свързани с най-важните моменти от неговата революционна дейност – участието му в двете легии в Белград, в четата на Панайот Хитов и от годините на изграждане на Вътрешната революционна организация. Изключително ценни и важни като исторически извори, снимките на Апостола се съхраняват в държавни архиви, музеи, в семейни сбирки.

Широко известни както на изследователите, така и на широката българска общественост, някои от тях познати на почти всеки българин от ранни детски и ученически години, снимките на Апостола много пъти са изследвани и публикувани. Най-подробните и задълбочени проучвания върху оригиналните снимки на Васил Левски са оставили автори като Петър Боев, Христо Йонков, Дора Попсавова, Жечко Попов (Boev, 1983: 26 – 57; Yonkov, 1973: 44 – 55; Yonkov, Yonkova 1987: 13 – 16; Popsavova, 1987: 293 – 305; Popov, 1987: 106 – 138).

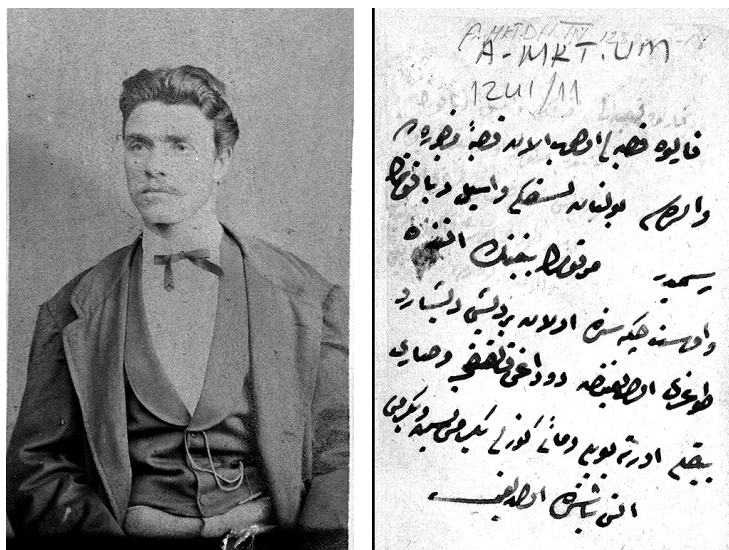
Заедно с цялото епистоларно наследство на Апостола фотографските му портрети, като важни извори за историята, са публикувани с изключително качество на изображенията и археографски бележки в двутомното издание, осъществено през 2000 г. и 2009 г. от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Общобългарския комитет „Васил Левски“ (Васил Левски. Документи, 2000: 655 – 661; Васил Левски. Документи, 2009: 181).

Някои от снимките са запазени в оригинал, а за други разполагаме само с ранни копия. Оригинални екземпляри са запазени от снимката на Левски като

знаменосец в четата на Панайот Хитов от 1867 г. (известна и като хайдушката, байрактарската) – 2 екз.; снимката на Левски с униформа на Първата българска легия, правена по-късно в Букурещ – 2 екз.; портретът от 1870 г., на който Левски е в градски европейски дрехи – 3 екз.; от най-широко разпространения елипсовиден портрет на Васил Левски от 1872 г. – 4 екз.; от снимката на Левски от Втората легия, фотографиран заедно с брат си Христо Кунчев и Христо Иванов – Големия – 1 екз. Общо от тези пет фотографии са известни 12 оригинални екземпляра, които се пазят в архиви, библиотеки и музеи¹⁾. Не са известни досега оригинални екземпляри от снимката на Апостола, на която е фотографиран седнал в 3/4 ръст, облечен в граждански дрехи, правена вероятно по същото време, когато и посоченият портрет от 1870 г., а също и от снимката му от времето на Втората българска легия, фотографиран заедно с още десет свои другари.

Така до есента на 2018 г., когато през м. октомври е открита нова снимка на Васил Левски в Османския архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция (Истанбул) със сигнатура (BOA, A. MKT. UM, 1241/11)²⁾.

На тази фотография Апостола е представен в близък план – седнал. Заснет е до под кръста, облечен в граждански дрехи – с колосан нагръдник, елече, сако. Вижда се и верижка на джобен часовник.

Васил Левски, 1872 г. – BOA, A. MKT. UM, 1241/11

На гърба на снимката има текст на османотурски. Изписан е с черно мастило, разположен на седем реда. Съдържанието на текста, преведен от проф. Орлин

Събев от Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ към БАН, е следното:

„Снимка на дякона Васил Левски от град Карлово.

Понастоящем майка му се намира в същия град.

Тъй като един зъб на горната му челюст

под мустака стърчи навън,

устната му е леко повдигната.

С риж мустак е, среден на ръст, със светло сини очи,

на 25 – 26 години.“

Вероятно фотографията е направена през периода май – юни 1872 г. в Букурещ, когато Васил Левски пребивава там във връзка с Общото събрание на Българския революционен централен комитет (БРЦК). Фотографското ателие не е известно. Снимката не е върху фирмен фотографски картон. Изглежда, че от тази запечатана от фотографа допоясна фигура на Левски е направен и малкият портрет в елипсата, по който досега се смята, че Апостола е издирван от турската полиция след обира в Арабаконашкия проход и направените разкрития за революционната организация.

От снимката в елипса вероятно сам Апостола поръчва във фотоателието да му бъдат направени няколко, неясно колко точно, броя. Към края на месец юни 1872 г. той пише до Олимпи Панов в Букурещ, че очаква да му бъдат изпратени портретите в Българско чрез Данаил Попов (Strashimirov, 1929: 123). В началото на август Левски се обръща с писмо и към самия Попов, но явно до залавянето в Къкриня не успява да ги получи (Strashimirov, 1929: 146). Вероятно по-късно – след залавянето или след смъртта му, Данаил Попов ги получава в Турно Мъгуреле и дава от тези портрети на Апостола в елипсата на Панайот Хитов и Кириак Цанков, изпраща и на Иван Драсов в Чехия, който, от своя страна, прави множество репродукции и ги изпраща на свои приятели в България. Така тази снимка на Левски става най-популярна сред съвременниците му. Тя е много подробно изследвана и описана от художника Жечко Попов (Роров, 1986: 115 – 123). Той е категоричен, че именно този е последният фотографски портрет на Васил Левски и по него го издирва турската полиция, но в книгата си „Без сън, без покой“ през 1987 г. прави и следната уговорка: „...ако в цариградските архиви, където са оригиналните протоколи от съдебния процес, няма и по-късна снимка на Апостола“ (Роров, 1986:119).

30 години по-късно, през 2018 г., в Османския архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция в Истанбул действително се открива неизвестна до момента снимка на Васил Левски, но не по-късна, а също от 1872 г., също с познатия образ на Апостола от елипсата, но както стана дума, в по-голям план – сниман до под кръста. Наличието именно на тази снимка в Османския архив, заедно с други документи, свързани с разследването след Арабаконашкия обир, а също и текстът, който е изписан на гърба ѝ – описание на Васил Левски, доказва, че това е снимката, с която разполага турската власт. Размножена, тя е изпратена до паспортните чиновници, за да не се допусне преминаването му от татък

Дунав, и до полицейските служби, за да бъде издирван по нея Апостола. Остават обаче въпросите кога, къде и как тази негова фотография попада в ръцете на османските власти.

Цитираният текст на гърба на снимката, който съдържа информация за физическите белези на Васил Левски, е много сходен с описанието, което Иван Фурнаджиев от Тетевенския революционен комитет дава на османските власти по време на разпит на 26 октомври 1872 г.: *„Той е от Карлово. ... Със среден ръст е, светлокестеняви мустаци, червендалесто лице и когато приказва, единът му зъб се показва малко навън, повдига малко устната си, а очите му са големи и пъстри“* (Doynov, & Majdrakova-Chavdarova, 2007: 113). Това е първото описание на Апостола, което те получават по време на разпитите на заловените вече революционни дейци. Сред другите открити документи в Османския архив в Истанбул са и оригинален Устав на БРЦК, окръжно писмо на БРЦК в Букурещ от 14 юни 1872 г., разписки за събрани суми. Две от тях са от Дервишоглу Мехмед Кърджалъ – псевдоним на Частния революционен комитет в Тетевен (ВОА, А. МКТ. УМ, 1241/11). Възникват въпросите дали тези документи не са иззетите именно от Тетевен, където живее и даскал Иван Фурнаджиев, за които се споменава в същия разпит от 26 октомври 1872 г., и не е ли използвано неговото описание на Левски при създаването на текста от гърба на снимката.

Най-вероятно по това време все още не е открит фотографският портрет на Левски, но от писмо на Министерския съвет до валията в Русе става ясно, че те вече разполагат с него преди 1 декември 1872 г. Два дни по-рано, на 29 ноември, за изпратена снимка на Апостола от правителството до пловдивския мютесариф пише и Найдено Геров в свой доклад до посланика в Цариград Н. П. Игнатиев. (Doynov & Majdrakova-Chavdarova, 2007:127, 300). Съпоставката на тези документи доказва, че въпросната снимка на Апостола попада в ръцете на властите в периода от края на октомври до преди 29 ноември 1872 г. Като се вземе предвид наличието именно на тази фотография в османския архив, каквато не е открита досега у никого от съвременниците на Васил Левски, а само тази в овала, която имат Хитов, Цанков, Драсов, може да се предполага, че тя попада в ръцете на османските власти от архив на фотографското ателие в Букурещ, където е сниман. Кое е обаче ателието и кой фотографът, също не може да се докаже на база на снимката, както и на няколкото известни екземпляра от тази в овала.

Дали полицейските служби и агенти на османската власт сами са успели да открият този портрет на Васил Левски именно в Букурещ, кога и как, има ли съучастие на българи или румънци – това са все въпроси, на които може да се даде категоричен отговор единствено при откриването на нови исторически извори, които да допълнят съществуващата документална база. Такива исторически свидетелства могат да бъдат и домашни извори, и чужди такива, както от турски, така и от румънски архиви.

NOTES/ БЕЛЕЖКИ

1. Най-късно е открита в оригинал снимката на Васил Левски с брат му Христо и Христо Иванов – Големия, по време на Втората българска легия. През 1998 г. тя е дарена на музея на Апостола в Карлово от потомци на сестра му Яна – Божана Василева от Пловдив, и нейните дъщери Стефана Ветренска и Мария Касабова.
2. Снимката е част от необработена архивна единица в документите на Великото везирство в Османския архив към Дирекция на държавните архиви при Президентството на Република Турция (Истанбул) / (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı / Osmanlı Arşivi) - BOA, Sadâret - Mektûbî – Umum Vilâyat (A. МКТ. УМ.), 1241/11. Тя е открита в от Виктор Комбов – уредник в Национален музей „Васил Левски” – гр. Карлово, и представена публично за българската общественост на пресконференция в Министерството на културата на 7 декември 2018 г. Снимката включва в своя публикация за Васил Левски турският историк Дженгиз Йолджу (Cengiz Yolcu, 2015), излязла с голямо закъснение в края на м. декември 2018 г., въпреки че изданието се води за 2015 г.

REFERENCES /ЛИТЕРАТУРА

- Boev, P. (1983). *Fotografsko izkustvo v Bulgaria. Chast 1: 1856 – 1944*. Sofia [Боев, П. (1983). *Фотографско изкуство в България. Част 1: 1856 – 1944*. София.]
- Yolcu, C. (2015). „Bulgar Fesad Komitesi Reisi” Vasil Levski’nin Eylemleri ve Mahkemede Verdiği İfade Üzerine Bir Değerlendirme. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*: 2015-1 Sayı: 27 S. 15 – 63.
- Yonkov, Hr. (1973). Fotografските portreti na Vasil Levski. *Veкове*, № 2, 44 – 55 [Йонков, Хр. (1973). Фотографските портрети на Васил Левски. *Векове*, № 2, 44 – 55].
- Yonkov, H. & Yonkova, St. (1987). Vasil Levski i balgarskata natsionalna revolyutsia. Sofia [Йонков, Х. & Йонкова, Ст. (1987). *Васил Левски и българската национална революция*. София].
- Vasil Levski. Dokumenti. (2000). Avtografi, diktuvani tekstove, dokumenti, sastaveni s uchastieto na Levski, prepisi, fotokopia, publikatsii i snimki. V dva toma. T.1. Faksimilno izdanie na dokumentite. Sofia. [Васил Левски. Документи. (2000). *Автографи, диктувани текстове, документи, съставени с участието на Левски, преписи, фотокопия, публикации и снимки. В два тома. Т.1. Факсимилно издание на документите*. София].
- Vasil Levski. Dokumenti. (2009). Avtografi, diktuvani tekstove, dokumenti, sastaveni s uchastieto na Levski, prepisi, fotokopia, publikatsii i snimki. V dva toma. T. 2. Avtentichen tekst, Istoricheski komentar. Sofia [Васил Левски. Документи. (2009). *Автографи, диктувани текстове, документи, съставени с участието на Левски, преписи, фотокопия,*

- публикации и снимки. В два тома. Т. 2. Автентичен текст, Исторически коментар. София].
- Doynov, D. & Majdrakova-Chavdarova, O. (Eds.). 2007. Levski pred sada na Portata. (2007). Protsesat v Sofia 1872 – 1873 g. v osmanoturski, diplomaticheski dokumenti i domashni izvori. Sofia [Дойнов, Д. и Маждракова-Чавдарова, О. (съст.). 2007. Левски пред съда на Портата. (2007). *Процесът в София 1872 – 1873 г. в османотурски, дипломатически документи и домашни извори*. София].
- Popov, Zh. (1986). Bez san, bez pokoy. Kniga za Vasil Levski. Sofia [Попов, Ж. (1986). *Без сън, без покой. Книга за Васил Левски*. София].
- Popsavova, D. (1987). Fotodokumentalni i drugi izobrazhenia na Vasil Levski v Narodnata biblioteka „Kiril i Metodiy” – Sofia. V: *Vasil Levski 1837 – 1987. Izsledvania*. Sofia [Попсавова, Д. (1987). Фотодокументални и други изображения на Васил Левски в Народната библиотека „Кирил и Методий“ – София. Във: *Васил Левски 1837 – 1987. Изследвания*. София].
- Strashimirov, D. (1929). *Vasil Levski. Zhivot, dela, izvori. Tom I, Izvori*. Sofia [Страшимиров, Д. (1929). *Васил Левски. Живот, дела, извори. Том I, Извори*. София].

PREVIOUSLY UNKNOWN PORTRAIT OF VASIL LEVSKI FROM THE OTTOMAN ARCHIVE IN ISTANBUL

Abstract. This article represents a photo of Vasil Levski, which was found in the Turkish Presidency State Archives of the Republic of Turkey – Department of Ottoman Archives in Istanbul in October, 2018. Its presence in exactly this archive, along with other documents of the Bulgarian revolutionary organization and the text on the back of the photo in Ottoman Turkish, leads to the conclusion that this is the photographic portrait of the Apostle, which was used for his chasing. With it, the total number of Vasil Levski's photos amounts to eight.

✉ **Ms. Dora Chausheva**
National Museum “Vasil Levski”
57, Kartzov St.
4300 Karlovo, Bulgaria
E-mail: dora.chausheva@abv.bg

✉ **Mr. Viktor Kombov**
National Museum “Vasil Levski”
57, Kartzov St.
4300 Karlovo, Bulgaria
E-mail: viktorkombov@gmail.com